

АМЕРИКАНСЬКО-КИТАЙСЬКІ ВІДНОСИНИ Й ПОЛІТИКА США ЩОДО КНР В АМЕРИКАНСЬКИХ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ДИСКУСІЯХ В ПЕРІОД ДІЯЛЬНОСТІ АДМІНІСТРАЦІЙ Б. КЛІНТОНА (1993 – 2001)

Запропонована стаття є спробою охарактеризувати дискусію в американському суспільстві й політичному істеблішменті щодо американсько-китайських відносин й "китайської політики" США на початку пост-біполярної епохи.

The article is an attempt to characterize discussion, in the American society and in the American political establishment, about American-Chinese relations and the U. S. China policy at the beginning of the post-bipolar epoch.

Наприкінці 1980-х – початку 1990-х рр. система міжнародних відносин зазнала радикальних змін: відбувся розпад радянського блоку й СРСР, зник другий полюс сили, біполярність зазнала краху. Почав формуватися новий міжнародний порядок, в якому домінуюча роль, безсумнівно, належала США як єдиній вцілілій наддержаві. З послабленням Росії зовнішня політика США, однак, зіткнулась з новими викликами: зростання ваги КНР в світових політико-економічних процесах, посилення зовнішньополітичного впливу об'єднаної Європи, проблема нерозповсюдження зброї масового ураження, посилення впливу ісламістських рухів тощо. Починаючи з 1990-х рр. більшість дослідників фіксують зростання світополітичного впливу Китаю, перетворення КНР на потужний глобальний економічний центр й поступовий вихід цієї країни на друге місце за розмірами економіки. З огляду на вищезазначене непересічний науковий інтерес становить дослідження американських концепцій політики щодо КНР за доби діяльності адміністрацій Б. Клінтона (1993 – 2001) з метою вивчення змін сприйнятті Китаю суспільством й політикоформуючою верствою Сполучених Штатів.

В працях З. Бжезінського, Дж. Коппера, Д. Лемптона, Дж. й Дж. Ліли, Р. Сінхи, Х. Меліка, К. Менгеса, М.А. Тарана, Ф. Фроста, О. В. Шевчука та інших авторів досліджується перебіг дискусій в США щодо відносин з КНР наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. [1, 2, 9, 14, 15, 20, 22, 17, 6, 10, 7]. Погляди згаданих дослідників на американсько-китайські відносини також важливі для розуміння природи суспільно-політичної дискусії в Сполучених Штатах стосовно "китайської політики". Побіжно даної теми торкаються дослідники А. Д. Богатуров, М. Мейснер, Дж. Гарвер та ін. [3, 16, 11]. Окремі події американсько-китайських відносин досліджуваного періоду висвітлені в роботах С. Батлера, К. Холмса, Ф. Мура та в інших працях [19, 18]. Проте, згадані дослідники не ставили своїм завданням вивчити проблему американської суспільної рефлексії на проблеми й динаміку відносин між двома країнами. Остання обставина спонукає до спеціального дослідження.

Дискусії стосовно перспектив американсько-китайських відносин й нової ролі КНР в пост-біполярному світі набули в США значного розмаху за доби діяльності адміністрацій Б. Клінтона (1993 – 2001). Радикальна зміна архітектури міжнародних відносин на початку 1990-х рр., наслідком якої став розпад СРСР й Варшавського блоку, історично вплинула на ставлення Сполучених Штатів до КНР. Після зникнення з політичної карти світу Радянського Союзу американське керівництво, а також провідні експерти, змушені були звернути увагу на вдале продовження економічної та військової модернізації в Китаї, та можливі міжнародно-політичні наслідки цього процесу [6, с. 3]. Б. Клінтон й представники його першої адміністрації (В. Крістофер (держсекретар), В. Лорд (помічник держсекретаря з регіону Східної Азії та АТР), К. Кемпбелл (заступник помічника міністра оборони з питань безпеки АТР) та ін.) дійшли висновку про доцільність проведення щодо КНР так званої полі-

тики "всеохоплюючого залучення", в рамках якої авторитарний Китай повинен був всіма можливими засобами включатися до справ світової спільноти, з розрахунком на те, що з часом його залежність від світового ринку й його зацікавленість в продовженні співпраці з міжнародними організаціями стануть природними перешкодами на шляху милітаризації, агресивного зовнішньополітичного курсу, і врешті решт призведуть до позитивних зрушень й у внутрішньополітичній сфері. Політика широкого залучення КНР до активної, а головне відповідальної участі в розв'язанні конфліктогенних проблем міжнародного розвитку, на думку представників адміністрацій Б. Клінтона, була найефективнішою та найоптимальнішою моделлю американсько-китайських відносин. К. Кемпбелл підкреслював, що американці були "зацікавлені у сильному, надійному, стабільному і процвітаючому Китаї" [5]. До того ж, на думку президента Б. Клінтона, ізольований Китай створював би загрозу розколу Азії, що не відповідало зовнішньополітичній меті Сполучених Штатів. У своїх мемуарах президент підкреслював, що концептуальні підходи його адміністрації у зовнішньополітичній сфері мали на меті утвердження в світовій політиці пріоритету об'єднувачих факторів над факторами роз'єднання з метою залагодження регіональних конфліктів та створення світового співтовариства, здатного до мирного співіснування й активного співробітництва [4, с. 988-992].

В академічних колах США в 1990-х рр. розгорнулася бурхлива дискусія стосовно стану та перспектив американсько-китайських відносин та завдань "китайської політики" США, а також стосовно проблеми "китайської загрози" (останні погляди були викликані стрімким економічним піднесенням КНР та модернізацією армії цієї країни).

Прихильники ідей алармізму (пильності й недовіри до КНР) в своїх працях й виступах наголошували на загрози, яку Китай створює американським національним інтересам. Визнаючи потребу співпраці США з КНР, останні звертали увагу на потребу стримування Китаю. Серед праць алармістів заслуговує на увагу монографія відомого дослідника Д. Коппера [9], а також розвідки Ф. Фроста, Ф. Мура та інших авторів [10, 18]. Д. Коппер, доводячи доцільність продовження продажу зброї Тайваню, як стримуючого для Пекіна чинника, рекомендував американському уряду одночасно працювати і над стимулюванням переговорного процесу між обома берегами Тайванської протоки. Д. Коппер підкреслював, що на процес діалогу між Тайванем та КНР Сполучені Штати впливають дотримуючись букви "Закону про відносини з Тайванем" [21] й намагаються бути рівновіддаленими від обох сторін конфлікту. Дослідник підкреслював, що Сполученими Штатами необхідно використовувати Тайвань як засіб стримування зовнішніх амбіцій КНР.

Характерними для більшості алармістів були погляди професора Хадсонівського інституту, колишнього експерта з міжнародних питань Конгресу США К. Менгеса. В своїй праці "Китай. Зріюча загроза" [17] згаданий автор акцентував увагу на зростанні військово-політичної та економічної потуги Китаю, роблячи висно-

вок про негативний вплив цих факторів на реалізацію американської зовнішньополітичної стратегії в Східній Азії. Аналізуючи російсько-китайські відносини 1990-х рр. в контексті їх впливу на геостратегічні позиції Сполучених Штатів у Східній Азії та світі в цілому, він називав РФ однозначним союзником КНР в протистоянні з США, зазначаючи, що російсько-китайська взаємодія може мати катастрофічні наслідки для американських національних інтересів й домінування Сполучених Штатів в світі. Дослідник зазначав, що в недалекому майбутньому Китай перетвориться на потужного суперника США на світовій арені. До прихильників ідей алармізму в досліджуваній період, на нашу думку, також належала більшість співробітників фонду "Спадщина" – провідного аналітичного центру консервативного спрямування та близьких до нього зовнішньополітичних експертів (С. Батлер, К. Холмс, А. Коуен, Х. Мелік, Дж. Гудбі та ін.). [19, 8, 22, 12].

Прикметно також, що в досліджуваній період, особливо після виборів в листопаді 1994 р. до Конгресу США (після яких вперше за 44 роки Республіканська партія отримала більшість в Палаті представників), багато експертів на слуханнях Конгресу з питань безпеки почали наголошувати на зростаючій "китайській загрозі" інтересам США в АТР та світі. Зокрема, професор стратегії й політики військово-морського коледжу Сполучених Штатів А. Велдрон в березні 1996 р. на слуханнях, які були присвячені ймовірному китайському виклику світовій безпеці, зазначав, що в міжнародному плані КНР стала чимось на зразок спекулятивного гравця в Азії, який використовує зброю, щоб загрожувати й залякувати країни від Японії й Філіппін до Тайваню. На думку експерта це розпочалось у 1995 р. з конфронтації в Південно-Китайському морі, продовжувалось під час криз в Тайванській протоці 1995 – 1996 рр. й може призвести до того, що Китай стане регіональною загрозою національним інтересам США та їх союзників в Азії. А. Велдрон рекомендував керівництву Сполучених Штатів військово стримувати комуністичний Китай й більш активно співробітничати зі своїми азійськими союзниками [23].

З ним погоджувався й С. Креймер (колишній директор з питань контролю над озброєннями, співробітник Ради національної безпеки в 1981 – 1987 рр.), який наголошував на зростанні російсько-китайської військово-політичної взаємодії, зазначаючи, що в 1993 р. КНР й РФ домовились не націлювати стратегічні озброєння й не використовувати збройні сили один проти одного, в той час як подібна угода, запропонована Пекіну адміністрацією Б. Клінтона, була ним відхилена [13].

На противагу алармістам, представники конструктивістського напрямку підкреслювали необхідність співпраці США з КНР та активного залучення останньої до справ світового співтовариства. Вони також акцентували увагу, передовсім, на позитивних аспектах американсько-китайських відносин й на потребі американського уряду знаходити компроміси з Китаєм щодо спірних питань (зростання дефіциту американсько-китайської торгівлі, "тайванська проблема", проблема стрімкої модернізації китайської армії, проблема поширення зброї масового знищення, дотримання прав людини тощо) й поважати національні інтереси останнього. Зростання економічного і політичного впливу КНР як на регіональному, так і на глобальному рівні, – на думку цих фахівців, – перемістило Китай у категорію дієвих міжнародних гравців і, таким чином, пришвидшило модернізацію зовнішньополітичної концепції США щодо КНР у 1990-х рр. Виконавчий директор Національного бюро азійських досліджень (м. Сіетл) Р. Еллінг та Е. Олсен (професор з питань національної безпеки і

азійських студій в Морському університеті післядипломної освіти, що підпорядковується ВМФ США), характеризуючи перспективи відносин між Сполученими Штатами та Китаєм на початку 90-х років ХХ ст., підкреслювали: "Американські політики повинні оцінювати китайський виклик неемоційно і об'єктивно. Незалежно від того подобаються чи не подобаються Б. Клінтону лідери Пекіна, він повинен буде торгуватися з ними з широкого діапазону політичних питань, питань безпеки та економіки [7, с. 138]". На думку згаданих експертів, "сильна національна гордість, відчуття незалежності і потужний потенціал держави повинні спонукати американців сприймати Китай серйозно і проводити більш послідовну політику [7, с. 138 – 139]". Підтримав їх в такій оцінці перспектив розбудови американсько-китайських відносин й Г. Кіссінджер: "Протягом значної частини своєї історії Сполучені Штати були насправді однією з багатьох націй, а не абсолютною наддержавою. Підйом інших силових центрів: Західної Європи, Японії і Китаю – не повинен турбувати американців. В кінці кінців, спільне використання світових ресурсів та розвиток інших суспільств і економік було типовим американським завданням ще з часів "плану Маршалла" [7, с. 139].

На позиціях конструктивізму стояв й відомий американський дослідник Д. Лемптон, який подав ґрунтовний аналіз американсько-китайських відносин наприкінці ХХ ст. в монографії з образною назвою "Ліжко одне, але сні різні. Американсько-китайські відносини у 1989 – 2000 рр." [14] Автор значну увагу приділив описові американських зовнішньополітичних стратегій щодо КНР, спрямованих на "всеохоплююче залучення" останньої. В праці робиться наголос на важливості позитивного характеру двохсторонніх відносин як для американської, так і для китайської сторони. Наголошено на значній відмінності в проведенні "китайської політики" США між законодавчою владою, яка, в цілому, досить критично ставилась до співробітництва уряду США з авторитарним урядом КНР, критикуючи останній за порушення прав людини, тиск на керівництво Тайваню, розповсюдження зброї масового знищення, заниження курсу юаню щодо долару США тощо, й виконавчою владою, яка прагматично налагоджувала співробітництво з лідерами Китаю, тримаючись курсу на стратегічне партнерство.

Серед публікацій конструктивістів увагу також привертає праця дослідника М. Мейснера "Ера Ден Сяопіна" [16]. В ній ретельно проаналізовано персональний вклад Ден Сяопіна в процеси трансформації постмаоїстського Китаю з відсталого аграрної країни у країну з найбільш швидко і стабільно зростаючою економікою в світі. В монографії подається аналіз американсько-китайських відносин, наголошується на взаємній вигодності економічної та політичної взаємодії двох країн.

Представником конструктивістського напрямку, на нашу думку, був й відомий американський дослідник Дж. Гарвер, автор монографії "Китай та Іран. Історичні партнери у постімперському світі" [11]. В окремому розділі праці, який було присвячено впливу китайсько-іранських відносин на американську зовнішню політику, автор торкнувся надзвичайно важливою для США теми поширення зброї масового знищення, наголошуючи на необхідності більш активної співпраці США з КНР щодо цього питання.

До конструктивістів, на нашу думку, слід віднести й відомого американського державного діяча і стратега З. Бжезінського. У своїй резонансній праці "Велика шахівниця. Панування Америки і його геостратегічні імперативи" [1] вчений проаналізував стан й перспективи американсько-китайських відносин, сформулювавши рекомендації щодо реалізації "китайської політики"

Сполучених Штатів. Зб. Бжезінський зазначав, що "Китай має розглядати Америку як свого природного союзника. На відміну від Японії чи Росії, Америка ніколи не мала територіальних замірів щодо Китаю і, на відміну від Великої Британії, вона ніколи не принижувала Китай" [1, с. 245]. Автор "Великої шахівниці" підкреслював, що Сполучені Штати мають з повагою ставитися до Китаю й активно допомагати останньому інтегруватися до світової системи, визнавши в майбутньому китайську сферу впливу у Східній Азії з метою створення міцної "євразійської структури геополітичного примирення" [1, с. 244 – 245]. З. Бжезінський, незважаючи на критику антиамериканізму китайського керівництва, наголошував, що лише американсько-китайське стратегічне партнерство здатне забезпечити стабільність в Євразії [1, с. 202 – 206]. Зазначаючи, що існує деяка ймовірність створення китайсько-російського чи китайсько-ірансько-російського союзу, спрямованого проти американської гегемонії в світі, відомий політолог наголошував на малоймовірності такого розвитку подій, підкреслюючи, що і Росія, і Китай потребують економічного й науково-технічного співробітництва з США [1, с. 72 – 73, 202]. Нарешті необхідно наголосити, що, на нашу думку, політика клінтонівського Білого дому щодо КНР ґрунтувалась насамперед на ідеях зрозумілих і близьких конструктивістам. Останнє, однак, не дає підстав відкидати те, що у рішеннях, які мали не публічний характер, Б. Клінтон і його урядове оточення враховували "алармістські" застереження.

Таким чином, екскурс в історію формування американських настанов щодо Китаю за доби діяльності адміністрацій Б. Клінтона (1993 – 2001) дозволяє зробити висновок, що найістотнішими ознаками цього процесу було прагнення підпорядкувати "китайську політику" глобальним інтересам США в пост-біполярному світі, а, з іншого боку, використати КНР у "міжфракційній" боротьбі в середовищі політикоформуючої еліти. Наявні сьогодні у нас джерела дозволяють зробити висновок про те, що поділ на "конструктивістів" й "алармістів" мав серед експертів досить виразний характер, проте, отожднення цих напрямків з котроюсь з основних політичних партій було б не виправданим. Дві аналітичних школи по різному дивились на Китай через те, що їх представники по різному сприймали можливість США запобігти загрозам з боку Пекіну, а також через відмінності у баченні глобальної ролі Америки. Натомість дослідники мають зацікавитись порівняльним аналізом не лише двох аналітичних шкіл, але і двох американських урядових стратегій щодо КНР: стратегії "всеохоплюючого залучення", яка реалізовувалась за часів президентства Б. Клінтона й стратегії "стримування через інтегра-

цію" ("стримування через залучення"), яка реалізовувалась адміністраціями Дж. В. Буша з метою виявлення найбільш оптимальної стратегії побудови американсько-китайських відносин в майбутньому.

1. Бжезінський З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы. – М.: Междунар. отношения, 2005. – 256 с. 2. Бжезінський З. Ещё один шанс. Три президента и кризис американской сверхдержавы / З. Бжезінський; пер. с англ. Ю. В. Фирсов. – М.: Международные отношения, 2007. – 237 с. 3. Богатуров, А. Д. Великие державы на Тихом океане. История и теория международных отношений в Восточной Азии после второй мировой войны (1945 – 1995) / Институт США и Канады РАН. – М.: Конверт. – МОНФ, 1997. – 352 с. 4. Клинтон У. Дж. Моя жизнь / Пер. с англ. – М.: Алипина Бизнес Букс, 2005. – 1088 с. 5. Обеспечение безопасности в Азиатско-Тихоокеанском регионе. Интервью с К. Кемпбеллом, заместителем помощника министра обороны по вопросам безопасности Азиатско-Тихоокеанского региона [Электронный ресурс] // Электронный журнал Информационного агентства США. – Т. 3, № 1. – январь 1998 г. – Режим доступа: <http://www.usinfo.state.gov/journals/itps/0198/ijpr/ijpr0198.htm>. – Загл. с экрана. 6. Таран М. А. Вплив демократизації на Тайвані на зовнішню політику США в Східній Азії в 1990-і рр. – К.: Т-во "Знання України", 2002. – 40 с. 7. Шевчук О. В. Китай між США та Росією: геостратегічні відносини: Монографія. – Миколаїв: ТОВ "Фірма "Ліон", 2008. – 448 с. 8. Cohen A. Promoting Security, Prosperity and Freedom. – Issues 2002 [Electronic source] // A. Cohen. – Access mode: www.heritage.org. – Title from a screen. 9. Copper J. Words across the Taiwan Strait: A Critique of Beijing's White Paper on China's Reunification. – Lanham: University Press of America, 1995. – 138 p. 10. Frost F. The United States and China: Containment or Engagement? [Electronic source] // F. Frost. – Access mode: www.afp.gov.au/library/pubs/cib/1996-97/97cib5.htm. – Title from a screen. 11. Garver, John W. China and Iran: Ancient Partners in a Post-imperial World. – Washington: University of Washington Press, 2006. – 401 p. 12. Goodby J. Disarmament and Security Issues in the Asia-Pacific Region. United Nations Department for Disarmament Affairs. – N.-Y.: United Nations, 1992. – 76 p. 13. Kraemer, Sven F. (Former Director of Arms Control, National Security Council Staff, 1981 – 1987). Hearings before the Foreign Relations Committee of the United States Senate. June 6, 1996 [Electronic source] // Sven F. Kraemer. – Access mode: http://www.fas.org/spp/starwars/congress/1996_h/s960606b.htm. – Title from a screen. 14. Lampton, David M. Same Bed, Different Dreams: Managing U. S. – China Relations, 1989 – 2000. – Los Angeles: University of California Press, 2001. – 497 p. 15. Lilley, James, Jeffrey. China Hands: Nine Decades of Adventure, Espionage, and Diplomacy in Asia. – N.-Y.: Public Affairs Books, 2004. – XIII, 417 p. 16. Meisner, Maurice J. The Deng Xiaoping era: an Inquiry into the Fate of Chinese Socialism, 1978-1994. – N. Y.: Hill and Wang, 1996. – 544 p. 17. Menges, Constantine C. China. The Gathering Threat. – Nashville, Tennessee: Nelson Current, 2005. – 553 p. 18. Moore, Frank W. China's Military Capabilities. // Frank W. Moore. – Access mode: <http://www.comw.org/cmp/index.html>. – Title from a screen. 19. Priorities for the President / Ed. by Stuart M. Butler and Kim R. Holmes. – Wash., D. C.: The Heritage Foundation, 2001. – 363 p. 20. Sinha, Radha. Sino-American Relations: Mutual Paranoia. – Cambridge: Cambridge University Press, 2008. – 464 p. 21. Taiwan Relations Act. 1979 [Electronic source] // Official Website of the American Institute of Taiwan. – Access mode: http://www.ait.org.tw/en/about_ait/tra/. – Title from a screen. 22. The Roles of the United States, Russia and China in the New World Order / Ed. by Hafeez Malic. – N.-Y.: St. Martin's Press, 1997. – 333 p. 23. Waldron, Arthur N. Testimony on Security Challenges: China. Hearing before the National Security Committee of the United States House of Representatives. March 20, 1996 [Electronic source] // Arthur N. Waldron. – Access mode: http://www.fas.org/spp/starwars/congress/1996_h/wald0320.htm. – Title from a screen.

Надійшла до редколегії 17.02.10

А. Хомутенко, історик II категорії, що проводить НТР

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ Б. ГРІНЧЕНКА НАПРИКІНЦІ 80-х РОКІВ ХІХ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

У статті розглядаються політичні позиції Бориса Дмитровича Грінченка кінця 80-х років ХІХ ст. – початок ХХ століття; його участь в організації і діяльності Української радикальної партії; вплив Б.Грінченка на літературну боротьбу в Україні (кінець ХІХ – початок ХХ століття).

The author of the article gives a full coverage of political positions of B. Grinchenko in the end of the 80-s years of the XIX-th century – the beginning of the XX-th century; his participating in organization and activity of Ukrainian radical party; Grinchenko's impact in the literary struggle in Ukraine (the end of the XIX-th – the beginning of the XX-th century).

Як не прикро це констатувати, але на даний час майже всі дослідники розглядали Бориса Грінченка лише з точки зору його літературної діяльності. Однак є цілий ряд дослідників які досліджували і досліджують Б.Грінченка як видатного діяча української політики та

культури, це зокрема С.Єфремов, Л.Бурчак, М.Плевако, С.Рудниченко, П.Стеблинський, М.Чернявський, О.Сахно, а що стосується сучасних досліджень, то виключне місце займають дослідження А.Г. Погрібного, Л.Козар та інші.